

Sanapaino ja lausepaino¹

Sanan pääpaino on suomessa normaali-
litapauksissa ensimmäisellä tavulla. Jos
sana on pitkä, neli- tai useampitavuinen,
siinä on vielä yksi tai useampi sivupaino.
Esim. *hiettelämme* (sivupaino kolmannel-
la tavulla), *hiettelemällä* (sivupaino nel-
jännellä), *hiettelemisellensä* (sivupaino nel-
jännellä ja kuudennella tavulla). Paino
sattuu joka toiselle, viimeistään joka
kolmannelle tavulle; sanassa ei siis ole
peräkkäin kahta painollista eikä kolmea
painotonta tavua. Viimeinen tavu on
yleensä painoton.

Yhdysanoissa paino kulkee yhdys-
osia myöten. Pääpaino on alkuosan
ensimmäisellä tavulla, sivupaino jälki-
osan, esim. *sleisrädio*. Pää- ja sivupaino
saattavat näin sattua peräkkäisillekin
tavuille, esim. *mää-artistokka, jääpälänen*.
Joskus voi rytmillinen paine tosin siir-
tää yhdysosan jälkiosan painoa: yleensä
äännämme *määilmässä* emmekä *mää-
ilmassa*, ja kuulee sanottavan myös esim.
piutarhässä, voileivällä.

Sanan, sekä yksinkertaisen että yh-
dyssanan, painotuksen kulku on siis
aleneva. Lause ei aina ole painotukseltaan
samanlainen. Semmoinen yksin-
kertainen lause kuin *Isä tuli kottiin* sisältää
kaksi painokukkulaa, ensimmäisen
ja viimeisen sanan. Lauseessa onkin
kaksi luonnostaan painollista sijaa: alku
ja loppu, ja viimeinen jäsen saattaa olla
ensimmäistä painollisempikin: *Isä tuli
kottiin*. Setälän lauseopissa mainitaan
sanajärjestyksestä puheen ollen, että
»se lauseenjäsen, jolla ilmoitetaan tun-
tematon tai ennen mainitsematon olio,
asetetaan lauseessa viimeiseksi tai aina-
kin loppupuoleen». Esimerkkeinä mai-

nitaan mm.: *Tuassa on ukko. Miehellä
palettui korvat. Minä tapasin pihalla tytön.
Minä tapasin tytön pihalla*. Kaikissa näissä
lauseissa on viimeinen sana painollisin.
On kyllä pelkästään alkupainoisiakin
lauseita, esim. *Tuassa ukko on, Minä kau-
pat tein*, mutta ne ovat harvinaisempia,
vastaväitteen luonteisia.

Tämä lauseen kaksihuippuisuus, vie-
läpä usein nousevin painoin, tuntuu
myös lyhyissä, kaksisanaisissa lausumis-
sa. Sanomme *niiinpä käi*, mutta *käiä niin*,
siis samat sanat eri järjestyksessä ollen
painottuvat siten, että pääpaino on
aina jälkimmäisellä, samoin *mitä vielä*,
mutta *vielä mitä*, edelleen samaa sanaa
toistaen *niin niin*, eikä *niin niin, voi voi*,
käs käs, heipä hei. Havaitaan, että nouse-
vaa painotusta ei aiheuta mikään sano-
jen merkitykseen liittyvä seikka, vaan
tämänluonteisen lauseen luonnollinen
ja kieleen kuuluva painotuksen kulku.

Näin ollen ei ole kumma, että yksi-
sanainenkin repliikki määrätapauksissa
ääntyy siten, että sivupainollinen tavu
saa normaalia suuremman painon. Sel-
lainen myöntävä lausahdus kuin *epäile-
mättä* on paitsi sana myös lause ja pai-
nottuu samoin kuin esim. *ilman epäilystä*,
äivan varmasti, on on, kyllä kyllä. Tarve
saada lauseeseen toinen painokukkula
saa aikaan, että lyhytkin sana, jossa nor-
maalisti ei sivupainoa ole, saattaa jakau-
tua kahteen tahtiin: *näkemiin, tietysti*,
äivän, niinpä. Sama tendenssi vaikuttaa,
että yksitavuinen sana voi venähtää
kaksitavuuksi ja saada kaksi paino-
kukkulaa: *ni-i-in, oo-ön*. Kaksihuippui-
sella repliikillä on eräänlainen ystäväl-
lisen vakuuttava sävy. Esimerkiksi käsky

¹ Kielivartio 20. 10. 64.

tai kehotus tuntuu yksihuippuisena joskus tyylyltä. Sanomme mieluummin *tüle tule, tule nyt, tule pois* tms. kuin lyhyesti *tüle*.

Yksityisen sanan kaksihuippuista painotusta esiintyy aivan luontevasti myös pitemmässä lauseessa, kun jotakin ilmausta halutaan tähdentää: *Minulla ei ole siitä davistústakaan, Hän on minusta aivan ihastuttava. Juttu ei ole sinnepäinkään selvä. Ęrinomainen asia!* Puhuja ikään kuin nostaa esiin yksityisen tärkeän sanan painottamalla sen samalla lailla kuin yksisanaisen lauseen. Tätä esiintyy kansankielessäkin. Lauri Kettusen murrenäytekoelmassa on Joroisista saatu satu isosta matikasta, jota rantaankin soutuamaan tarvittiin viisi venettä. Kun se paloiteltiin, niin *lihoo suafii súojalline*. Savolainen kansanmies on painottanut *súojalline* 'aitan täysi' osoittaakseen, miten mahdottoman paljon lihaa tuli. Kaksihuippuiseen painotukseen liittyy tähdennystarve, tunnelataus, joka sen oikeuttaa. Pidän tätä ilmiötä täysin hyväksyttävänä.

Viime vuosina on varsinkin television esiintyjien ääntämyksessä alkanut ilmetä sivupainon vahvistumista ilman erityistä tähdennystarvetakin. *Huomenna kėskiviikkona on óhjelmámme seuraava. Neuvostoliiton hallituksen áänenkánattaja Izvestija*. Tämä tapa — sillä se tuntuu jo muuttuneen tavaksi — on varmaan syntynyt samasta syystä kuin tähdentäväkin kaksihuippuisuus: puhujan huomio kiintyy yksityiseen sanaan, ja se painottuu silloin lauseen tavoin. Tässä tapauksessa se vain johtuu esiintyjän jännittyneisyydestä: hän lukee paperistaan sanan kerrallaan jaksamatta ajatella kokonaisuutta ja kunkin sanan asemaa siinä, mutta haluaa ääntää mahdollisimman selvästi. Maneerimaiseksi tulleen ja vapaan, ilmeikkään puheen painotuksesta poikkeavana tällainen töksähtelevä tähdentely on tuo-

mittavaa, ja siitä pitäisi voida päästä. Yhdyssanat äännettäköön yleensä alkupainoisina. Huomautan kuitenkin kaiken varalta yhdestä hyvin yleisestä näennäisestä poikkeuksesta: semmoiset luvut kuin *tuhatsáta, kaksikymmentákólme* äännetään loppupainoisina. Ne eivät oikeita yhdyssanoja olekaan, vaikka ne yleensä kirjoitetaan yhteen, vaan rinnasteisia sanapareja: *tuhatsata* on samaa kuin *tuhat ja sata, kaksikymmentákólme* samaa kuin *kaksikymmentá ja kolme*; verrattakoon sellaista aitoa yhdyssanaa kuin *kivitalo*, joka ei ole samaa kuin *kivi ja talo*, vaan *kivinen talo*. *Tuhatsata* on siten samanlainen sidesanaton rinnastus kuin *mailla mantereilla* 'mailla ja mantereilla', *puuta heinää, ristiin rastiin, sinne tänne*, jotka ääntyvät kaksihuippuisina.

Toisenlaistakin tähdentävää loppupainotusta esiintyy: painotetaan viimeisen sanan viimeistä tavua. Martti Airila kiinnitti jo 1947 huomiota tähän ilmiöön ja mainitsi seuraavanlaisia esimerkkejä: *Omistusoikeus on melkein rajoittamatón. Mutta tämä merkitsee sitä, että valtio ei ole kehittynyt oikeusvaltioksi*. Tätä kuulee puhujien suusta esim. eduskunnassa. Silloin tällöin, kun jokin lausuma halutaan ikään kuin naulata kuulijan tajuntaan, tällainen tähdentely on mahdollista, mutta liiallisena, tavaksi tulleen, se on luonnotonta.

Se, että lausepainotus eräissä tapauksissa muuttaa normaalin sanapainotuksen, on siis hyväksyttävää, mutta vain määräedellytyksin: tällaisen painotuksen pitää ilmaista jotakin. Kysymyksen *Oletko terve?* on normaali vastaus yksinkertainen *Olen*. Kaksihuippuinen *olen* ilmaisee äänensävyä myöten kerkeää myönnytystä: *ólen*, epäröintiä: *ó-lén*, voimakasta vastaväitettä: *ó-lén* — joka tapauksessa jotakin erikoista, tunnepitoista.

MATTI SADENIEMI